

Кривошеїн Віталій
Володимирович

Неототалітарні тенденції постпандемічної трансформації демократії

УДК 321.64

DOI <https://doi.org/10.24195/2414-9616.2020-6.7>

Кривошеїн Віталій Володимирович
доктор політичних наук, професор,
завідувач кафедри соціології
Дніпровського національного
університету імені Олеся Гончара
пр. Гагаріна, 72, Дніпро, Україна

Актуальність проблеми. Пандемія коронавірусної інфекції кардинально змінила світ, його концепцію безпеки й, крім іншого, стає випробуванням для демократичних систем. Тому нині дуже важливо осмислити не тільки ті зміни, які породжує пандемія, але й те, що буде після пандемії. Одним із ключових напрямів постпандемічної трансформації демократії є здійснення загальносистемних змін, пов'язаних із дрейфом демократії в бік авторитарних (і навіть неототалітарних) тенденцій.

Мета полягає в розкритті сутнісних характеристик неототалітарних проявів у демократичних політичних режимах у постпандемічний період.

Використані **методи** політичного аналізу (системний, інституційний, компаративний, класифікації), загальнонаукові прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція).

Результати дослідження. Показано, що пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 довела, крім іншого, неефективність ліберальної демократії в протидії поширенню смертельної хвороби, що може призвести до поглиблення «дефектив» наявного демократичного політичного режиму в бік посилення неототалітарних тенденцій. З'ясовано, що в постпандемічний період цілком імовірно є інкорпорація в політико-правові механізми здійснення влади деяких елементів неототалітарних практик, особливо в інформаційно-комунікативній і безпековій сферах. Визначено, що інституційний дизайн гібридного неототалітарного політичного режиму містить такі елементи, як збільшення впливу на суспільні процеси апарату управління та бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), самоусунення індивіда від розв'язання проблем, безвідповідальність, конформність, некритичність мислення тощо. Доведено, що ціннісними орієнтирами неототалітарної особистості є споживачтво, вецизм, статусність та егоїзм, а цифрові технології, що останнім часом активно впроваджуються в систему управління, значно полегшують керування індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, посилюють контроль за життям і способом думок людей, тим самим сприяючи систематичній ідеологічній індоктринації населення.

Ключові слова: тоталітарна свідомість, тоталітарна демократія, гібридний політичний режим, інформаційний тоталітаризм, маніпулятивний вплив на свідомість, ідеологічна індоктринація населення, тотальний контроль.

Вступ. Починаючи з кінця 2019 р., пандемія коронавірусної інфекції вірує світом, посиливши наявні й викликавши нові загрози в системі життя-забезпечення людей і суспільств. Найбільш очевидними із цих загроз є виклики для системи охорони здоров'я, посилення кризових явищ в економіці, а також випробування для демократичних систем, причому не тільки для транзитивних суспільств, а й для суспільств з усталеними демократичними традиціями. Безсумнівно, нинішня ситуація має епохальний характер для світового розвитку, точкою неповернення до старого укладу, подібно до того, як події 11 вересня 2001 р. кардинально змінили світ, його концепцію безпеки. Тому нині дуже важливо осмислити не тільки ті зміни, які породжує пандемія, але й те, що буде після пандемії.

Одним із ключових, на нашу думку, напрямів постпандемічної трансформації демократії є здійснення загальносистемних змін, пов'язаних із дрейфом демократії в бік авторитарних (і навіть неототалітарних) тенденцій.

Тоталітарну свідомість та її прояви в сучасному світі на Заході досліджували Т. Адорно, Г. Арндт, Р. Арон, П. Баєр, З. Бауман, У. Бек, Зб. Бжезінський, Ж. Бодрійяр, Е. Воєгелін, С. Жижек, Ю. Габермас, Ф. Гваттарі, М. Горкгаймер, Ж. Дельоз, Ш. Ейзенштадт, К. Мангейм, Г. Маркузе, Б. Мор, К. Мюллер,

Ж. Лакан, Дж. Сарторі, П. Тіллх, Е. Тофлер, З. Фрейд, К. Фрідріх, Е. Фромм, К.-Г. Юнг та інші. Серед українських авторів подібні проблеми вивчають Д. Батюк, Л. Беребенець, Є. Більченко, Г. Гаврилюк, Б. Зажигаєв, А. Калиніна, Р. Кисленко, О. Романюк, Ю. Рябой, А. Соловійова, О. Фісун, М. Яковлев та інші.

Мета та завдання. Мета полягає в розкритті сутнісних характеристик неототалітарних проявів у демократичних політичних режимах у постпандемічний період. Для досягнення мети розв'язуються завдання: виокремити світоглядно-культурні й політико-управлінські риси неототалітаризму; схарактеризувати неототалітаризм як гібридний політичний режим; проаналізувати можливості експорту неототалітарних інструментів до інституційного дизайну ліберальної демократії.

Методи дослідження. Для досягнення сформульованих мети й завдань використовуються різноманітні методи політичного аналізу (системний, інституційний, компаративний, класифікації) та загальнонаукові прийоми (аналіз, синтез, індукція, дедукція).

Результати. Як специфічний світогляд неототалітаризм (новий тоталітаризм) являє собою «комплекс установок, заснований на посиленні крайніх правих і частково крайніх лівих тенденцій розвитку суспільства (насамперед західного,

а також російського й українського), наляканого загрозами мігрантів, війною та невизначеністю» [3, с. 83]. Водночас радикалізована картина світу, притаманна неототалітарній свідомості, поєднує риси трьох цивілізаційних моделей – із моделі аграрного суспільства (премодерна) запозичений романтичний етноцентризм (націоналізм); із моделі індустріального суспільства (модерна) запозичений імперіалістичний ідеологічний дискурс (у русі панамеріканізму, панславізму тощо); з моделі постіндустріального суспільства (постмодерну) привнесені такі риси, як плюральність, релятивність, розсіяність, фрагментація, автономізація. У такій політичній системі центр влади переходить від локальних політиків національних держав до глобального віртуального простору.

Анастасія Калиніна слушно вважає, що неототалітарні тенденції в соціумі, в індивідуальній і колективній свідомості людей сприяє встановленню псевдodemократій [5, с. 286]. Останні являють собою суміш рис демократичних і недемократичних (авторитарних і тоталітарних) політичних режимів – збільшення впливу апарату й бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), що має привести до повної однорідності, уніфікованості й однаковості всіх громадян держави, а для масового суспільства за умов псевдodemократій притаманні такі соціально-психологічні характеристики: прагнення самоусунути від розв'язання проблем, позбавитися необхідності нести відповідальність та ухвалювати рішення; конформність, некритичність тощо [9, с. 76].

На сучасному етапі цивілізаційного розвитку відбувається трансформація класичної (ліберальної) демократії в бік посилення неототалітарних тенденцій. Висловлюються навіть думки про утворення тоталітарних демократій, які викликають перенасичення інформацією (найчастіше сумнівного або навіть відверто брехливого характеру), соціальний інфантилізм і байдужість, правовий нігілізм та абсентеїзм. Концепція тоталітарної демократії вперше була запропонована Джейкобом Талмоном у 1952 р. (див.: [19]) і розвинена Вільямом Ендгелем. У цілому тоталітарна демократія являє собою форму політичного режиму, за якої формально наявне демократичне законодавство й дотримання всіх виборчих правил і процедур, водночас як участь громадянського суспільства в управлінні державою та вплив суспільства на владу реально відсутній або мінімальний. Тоталітарна демократія, як правило, має псевдоплюралістичну політичну систему, в якій домівною є владуща партія [5, с. 283]. Отже, в політичному сенсі неототалітаризм набуває рис гібридного політичного режиму, в основі якого лежать недемократичні механізми, замасковані під демократичні стандарти. Нині нараховується безліч типів гібрид-

них політичних режимів, в яких простежуються неототалітарні тенденції (про це див.: [1; 4; 7; 11]).

Так, Вольфганг Меркель та Аврель Круассан (див.: [16, р. 32–34]) виокремлюють три типи дефектних демократій як гібридних політичних режимів:

– «ексклюзивна демократія», за якою порушується принцип загальних, вільних, чесних виборів та обмежується активне й пасивне виборче право, коли «один або декілька сегментів всіх дорослих громадян виключаються із загального виборчого права» [17, р. 49]. Водночас обмеження загального виборчого права (активного й / або пасивного) здійснюється через:

1) формальне обмеження на підставі раси, статі, етнічної та релігійної належності, майнового стану або політичної ідентифікації;

2) формальне обмеження на підставі обмежувальних законів про політичні партії;

3) фактичне обмеження у зв'язку із соціальним та / або політичним тиском [16, р. 41];

– «анклавна демократія», яка характеризується позбавленням групами вето – військовими, мілітаризованими рухами й загонами, міжнародними концернами – демократично обраних представників народу доступу до певних політичних сфер. Базовими поняттями тут виступають «анклав» (який характеризує те, що окремі структури врядування виведені з-під контролю демократичного уряду), «домен» (підкреслює те, що цей сегмент є полем одноосібного володіння певних приватних сил) і «сили вето» (розкриває те, що ці сили мають застережне право на деякі рішення демократичних інститутів, зокрема, йдеться про військових, «традиційні олігархічні фракції та групи», «партизанів», «міліцію» (збройні формування політичних рухів), «багатонаціональні корпорації»;

– «неліберальна демократія», в якій пошкодженню піддається верховенство права, що торкається: 1) сфери громадянських свобод, обмежуючи свободу слова, інформації або асоціацій; 2) сфери стосунків громадян і держави, порушуючи рівний доступ громадян до суду, їх рівність перед законом і право меншин на захист.

До цього переліку Аврель Круассан і Пітер Тері додають ще один тип дефектної демократії – делегативна демократія, в якій пошкодженню піддається горизонтальна підзвітність демократичної влади. Головним недоліком делегативної демократії є те, що підривається система стримувань і противаг, що забезпечує збалансоване політичне представництво. Тут виконавча гілка влади домінує над законодавчими органами, а судові органи майже не контролюють виконавчі структури; уряд, очолюваний харизматичним лідером, оминаючи парламент, діє з порушенням конституції та часто регулює суспільні відносини за допомогою декретів; не санкціоновані народом особи наділяються повнотою владних повноважень [12, с. 28].

Ларрі Даймонд [13; 14] виокремлює два типи гібридних політичних режимів:

– електоральна демократія, за якої законодавча й виконавча влада формується шляхом регулярних, чесних, багатопартійних виборів і забезпечується певний мінімум громадянських прав і свобод, необхідних для того, щоб хоча б на мінімальному рівні забезпечити змагальність та участь, проте значна кількість сфер прийняття рішень належить невиборним групам (військовим, олігархії, бюрократії);

– псевдодемократія, в якій є в наявності базові громадянські свободи (право на відкрите висловлювання своїх поглядів і свободу об'єднання), але запроваджуються серйозні обмеження прав громадян, опозиційні партії легально діють, однак вони позбавлені поля для відносно чесного електорального суперництва, яке здатне привести до відсторонення від влади керівної партії.

Мікаель Вігелл (див.: [20]) на основі поєднання електоральних (вільні, конкурентні, справедливі й загальні вибори) й конституційних (свобода об'єднань, свобода вираження, право на альтернативну інформацію, свобода від дискримінації) критеріїв виокремлює три типи гібридних політичних режимів:

– «обмежена» демократія, в якій не виконуються деякі або всі додаткові конституційні (підзвітність і відповідальність виконавчої влади, тобто наявність системи «стримувань і противаг»; підзвітність і відповідальність законодавчої влади, непідкупність бюрократії, тобто відсутність систематичної корупції, клієнтелізму або патримоніалізму; підзвітність і відповідальність органів місцевої влади, тобто відсутність «коричневих зон» у середині країни, на які не розповсюджується державна влада) й електоральні («електоральні повноваження», тобто відсутність «закритих політичних сфер», на які не розповсюджуються повноваження демократично обраних представників народу; «електоральна чесність», що забезпечує принцип «одна особа – один голос»; «електоральний суверенітет», тобто відсутність зовнішньої «опікунської» влади над виборними органами; «електоральна незворотність», тобто прийняття всіма без виключення результатів виборів, неможливість обмеження та перешкод на шляху здійснення своїх повноважень легально обраними посадовцями) критерії;

– «електоральна демократія», в якій виконуються додаткові електоральні критерії, але не виконується жодний додатковий конституційний критерій;

– «конституційна» демократія, в якій виконуються додаткові конституційні критерії, але не виконується жодний додатковий електоральний критерій.

Леонардо Морліно [18] виокремлює такі гібридні політичні режими:

– «захищена демократія», за якою політичними акторами встановлюються будь-які обмеження щодо виборчого права (активного чи пасивного) або на політичний плюралізм чи опозицію та на прозорість і чесність виборів;

– «обмежена демократія», яка характеризується наявністю загального виборчого права, формально правильними процедурами виборів посадовців, які отримують повноваження на основі виборів, і наявністю в країні багатопартійної системи, але громадянські права обмежуються поліцією або іншими державними органами;

– «демократія без закону», характерними рисами якої є відсутність будь-якої спадкової влади або потужних гравців вето, влада не посягає і гарантує громадянські права й свободи, але держава знаходиться в ситуації беззаконня, в якій вона не може виконувати свої обов'язки належним чином через погане функціонування державних інститутів;

– «квазідемократія», до основних рис якої належать відсутність або слабкість виборчого процесу, обмеження політичного плюралізму й участі, відсутність або слабкість свободи висловлювання, об'єднання та організації, верховенства права й / або особистісної автономії, індивідуальних прав і свобод, слабкість функціонування держави.

Стивен Левіцький і Лукан Вей (див.: [15, р. 36–98]) виокремлюють «змагальний авторитаризм» як гібридний політичний режим, в якому існують формальні демократичні інститути, що використовуються опозиційними партіями в боротьбі за владу, проте ігрове поле тут дуже викривлене в бік тих, хто знаходиться при владі. Отже, за таких режимів конкуренція є реальною, але несправедливою. Від справжньої демократії змагальний авторитаризм відрізняється тим, що керівнича еліта, зловживаючи владою, порушує хоча б один із трьох базових атрибутів демократії: вільні вибори, широкий захист громадянських свобод і досить рівні умови в боротьбі за владу.

Незважаючи на свої регіональні особливості (наприклад, США, Китай, арабський світ, країни пострадянського простору), неототалітаризм характеризується:

– редукацією загальнолюдських цінностей до корпоративної (вузькогрупової) аксіології;

– «асиметричною взаємозалежністю» та несправедливим розподілом ресурсів, який є прямим наслідком співпраці з міжнародними кредитними організаціями (зокрема, Міжнародним валютним фондом);

– активізацією діяльності реваншистські налаштованих етнокультурних рухів;

– поширенням попкультури й різноманітних симулятивних практик;

– створенням гібридних культурних форм і кордонів країн, розмиванням і дифузійю (феномен так званих «сірих зон»);

– маніпулюванням масовою свідомістю за допомогою медіа за умови збереження зовнішньо демократичного порядку [3, с. 83–84].

У зв'язку із цим Євгенія Більченко зауважує, що гібридність неототалітаризму, його синкретичність і розмитість значно ускладнюють процес його діагностування. Складність ідентифікації неототалітаризму полягає в тому, що сформований в індустріальну добу культурний код тоталітаризму зберігає його класичні патерни: наявність харизматичного вождя та єдиної партії в національній державі. Неототалітаризм як дітище постмодерну, мультикультуралізму й інформаційного буму зазнає суттєвих трансформацій, проте незмінною залишається головна риса тоталітарної свідомості – доміюва модель ідентичності, нездатність сприймати Іншого, сприйняття незгоди (критики) як зради [3, с. 84].

Для неототалітаризму притаманна інша за класичний тоталітаризм модель суспільства. Користуючись термінологією Зигмунта Баумана (див.: [2]), можна зробити таке порівняння: якщо в межах класичного тоталітаризму будувалося дисциплінарне суспільство (Паноптикон), за якого меншість здійснювала контроль за всіма сферами публічного й приватного життя більшості за допомогою державно-партійної бюрократії (зверху вниз), то в межах неототалітаризму вибудовується «суспільство контролю» (Синоптикон), в якому всі контролюють усіх, тобто контроль здійснюється в обоєбічному напрямі – більшість контролює меншість (знизу вгору) на рівні публічних відносин, а меншість – більшість (горизонтальний контроль) на рівні приватного життя через тотальну прозорість інформаційних технологій.

У неототалітарно організованому суспільстві формується механізм тотального контролю у формі віртуального тероризму, за якого пересічні громадяни активно компенсують своє «територіальне ув'язнення» через мережу Інтернет, вступаючи до інформаційної гри в блогах новин, «фейках», демотиваторах, групах за інтересами, чатах, механізмах тролінгу, ботівських атаках тощо, які відтворюють традиційні міфологічні архетипи у віртуальному просторі. «Народ» тут постає як декоративно-театральний феномен, коли емоційна реакція спеціальної групи людей видається за «народну волю» (див.: [10]). У такій спосіб, влучно зауважує Є. Більченко, «формується феномен «четвертої влади» (симулякр громадськості), а глобалізація переростає в масову локальність, містечковість, традиціоналізм і ново середньовічне «хуторянство» [3, с. 87].

Також для неототалітаризму притаманний «ідеологічний кіч» – феномен попкультури, вира-

жений в особливого роду пропаганді – сентиментальній презентації радикальних мілітаристських ідей під офіційною державною моралізаторською риторикою. На думку Умберто Еко, кіч виявляється в масовому комерційному виробництві агітаційних світоглядних, промислових, побутових і художніх текстів, що стають елементом індустрії розваг і покликані формувати свідомість обивателя. Водночас варто відзначити, що ідеологічний кіч неототалітаризму принципово відрізняється від ідеологічного кічу класичного тоталітаризму – якщо основу ідеологічного кічу класичного тоталітаризму становить колективістська модель конвеєра (механічної масовізації), то ідеологічний кіч неототалітаризму тяжіє до продукування хибних форм індивідуальності (йдеться, наприклад, про популістський елітаризм, який супроводжується елітаризацією маси, яка під впливом політичної пропаганди героїзує саму себе, внаслідок чого зникає диференціація масового й елітарного, а знеособлена дифузна масовість стає визначальною характеристикою особистості [10, с. 77–78]).

По суті, неототалітаризм являє собою інформаційний або комунікаційний тоталітаризм, зумовлений головним чином руйнуванням традиційних комунікацій, які обмежують можливості маніпулятивного впливу ЗМІ, й формуванням громадської думки навколо моральних і ціннісних полюсів, до яких належить споживацтво, прагнення досягнути високого соціального статусу (що дає багатство й влада) й успіху як підвищення соціального рангу, володіння престижними речами, презирство до невдах. З цього приводу Віталій Снетков справедливо зауважує: «Система ідей і цінностей, що ґрунтується на споживацтві, речизмі, статусності й індивідуалізмі та яка щодня навіюється за допомогою реклами й інших засобів, виступає свого роду «політичною релігією» інформаційного тоталітаризму». Відповідно, «соціально-політичною проєкцією неототалітарних орієнтирів є вульгарний матеріалізм, бездуховність, індивідуалізм, егоїзм, що блокують формування колективних форм свідомості й масовий організований протест» [8, с. 474–475].

Експорт авторитарних за своєю природою методів боротьби з коронавірусною інфекцією, які продемонстрували свою ефективність в Китаї та інших авторитарних режимах, в постпандемічний період можуть бути легітимізовані для глибоко демократизованих країн, не кажучи вже про транзитивні суспільства, де ще добре пам'ятають авторитарні / тоталітарні часи. Тобто будуть, без сумніву, посилені неототалітарні тенденції, що проявлялися в демократичних країнах ще в допандемічний період. Йдеться про такі прояви неототалітаризму, як:

– бурхливий розвиток поведінкових (біхевіористських) наук, які використовують для розробки

ефективних методів і технологій управління політичною (особливо електоральною) поведінкою громадян;

– комунікаційна революція, яка відкриває нові технічні можливості управління масовою свідомістю та політичною поведінкою людей;

– глобалізація світового розвитку, яка створює можливість безперешкодного використання фінансово-економічних і науково-інформаційних ресурсів для встановлення контролю з боку «великих держав» (G-7);

– загострення екологічної та сировинної проблем та, як наслідок, посилення прагнення до встановлення контролю над дефіцитними світовими ресурсами;

– ослаблення робочого й демократичного руху, які здатні істотно обмежити авторитарні й тоталітарні устремління керівничих еліт [6].

Сформований у ході інформаційно-комунікативної революції новий тип комунікаційної єдності актуалізував прагнення встановлення тотального контролю влади над суспільством і став відправною точкою процесу формування глобальної субкультури. Глобальна інформатизація та комп'ютеризація, супутниковий зв'язок, цифрові інструменти надання адміністративних послуг та інше роблять технічно можливим не тільки систематичну ідеологічну індоктринацію, а й управління індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, електронний контроль за життям і способом думок людей (що красномовно продемонстровано успішною практикою забезпечення тотального контролю з використанням новітніх телекомунікаційних засобів за переміщенням людей, дотриманням вимог карантину й так далі). Усе це супроводжується руйнуванням традиційних суспільних, церковних, сімейних, сусідських та інших комунікацій, які певною мірою сприяють обмеженню можливостей маніпулятивного впливу на свідомість.

Висновки. Таким чином, пандемія коронавірусної інфекції COVID-19 довела, крім іншого, неефективність ліберальної демократії в протидії поширенню смертельної хвороби, що може призвести до поглиблення «дефектів» наявного демократичного політичного режиму в бік посилення неототалітарних тенденцій. У постпандемічний період цілком імовірно є інкорпорація в політико-правові механізми здійснення влади деяких елементів неототалітарних практик, особливо в інформаційно-комунікативній і безпековій сферах. Сформований внаслідок означених процесів інституційний дизайн гібридного неототалітарного політичного режиму може містити такі елементи: збільшення впливу на суспільні процеси апарату управління та бюрократії; «стирання» людської індивідуальності (соціально-політична деперсоналізація), самоусунення індивіда від розв'язання

проблем, безвідповідальність, конформність, некритичність мислення тощо. Ціннісними орієнтирами неототалітарної особистості стають споживацтво, вещизм, статусність та егоїзм. Цифрові технології, що останнім часом активно впроваджуються в систему управління, значно полегшують керування індивідуальною та груповою (масовою) свідомістю та поведінкою, посилюють контроль за життям і способом думок людей, тим самим сприяючи систематичній ідеологічній індоктринації населення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Батюк Д.А., Кисленко Р.В. Типологія гібридних політичних режимів. *Філософія і політологія в контексті сучасної культури*. 2013. Вип. 6 (I). С. 18–23.
2. Бауман З. *Текущая современность*. Санкт-Петербург: Питер, 2008. 240 с.
3. Більченко Є.В. Неототалітаризм як світоглядний феномен: культурологічний дискурс. *Схід*. 2017. № 2 (148), березень-квітень. С. 83–90.
4. Гаврилюк Г.І. «Дефектні демократії» та пізнавальні можливості транзитологічної парадигми. *Вісник Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна. Серія: Питання політології*. 2008. № 825. Вип. 25. С. 94–101.
5. Калиніна А.О. Від класичного тоталітаризму до тоталітарної демократії. *Актуальні проблеми політики*. 2014. Вип. 52. С. 281–288.
6. Кривошеин В.В. Риски постпандемической трансформации демократии: мировые тенденции и украинские реалии. *International conference "Pale (Post-Apocalyptic Life Era) – 2020"*, 22nd May, 2020. URL: <https://pale2020.euasu.org/wp-content/uploads/2020/07/pale-pdf-final.pdf>.
7. Романюк О.І. Що таке «дефектні демократії» і якими вони бувають. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: *Філософія, філософія права, політологія, соціологія*. 2017. № 2 (33). С. 114–123.
8. Снетков В.Н. Особенности и проблемы информационного тоталитаризма. *Гілея: науковий вісник*. 2013. № 75. С. 474–476.
9. Соловійова А.С. Масове суспільство при тоталітарному і демократичному політичних режимах: порівняльний аспект. *Наукові праці Чорноморського державного університету імені Петра Могили. Серія: Політологія*. 2013. Т. 212. Вип. 200. С. 73–77.
10. Эко У. Вечный фашизм. Пять эссе на темы этики. Санкт-Петербург: Симпозиум, 2005. С. 61–98.
11. Яковлев М.В. Изоморфизация институтов постдемократий і дефектних демократій: спроба логічного аналізу. *Мастеріум. Серія: Політичні студії*. 2008. Вип. 31. С. 39–45.
12. Croissant A., Thiery P. Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*. 2000 / 2001. № 29 (Winter). S. 9–32.
13. Diamond L. The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*. 2005. Vol. 11. № 1. P. 13–18.
14. Diamond L. Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*. 2002. Vol. 13. № 2. P. 21–35.

15. Levitsky S., Way L. Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics). Cambridge : Cambridge University Press, 2010. 493 p.

16. Merkel W., Croissant A. Formal Institutions and Informal Rules in Defective Democracies. *Central European Political Science Review*. 2000. Vol. 1. № 2. P. 31–48.

17. Merkel W. Embedded and Defective Democracies. *Democratization*. 2004. Vol. 11. № 5. P. 33–58.

18. Morlino L. Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*. 2009. Vol. 1. № 2. P. 273–296.

19. Talmon J.L. The origin of totalitarian democracy. London : Mercury Books, 1961. 366 p.

20. Wigell M. Mapping “Hybrid Regimes”: Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*. 2008. Vol. 15. № 2. P. 230–250.

REFERENCES:

1. Batiuk D.A., Kyslenko R.V. (2013) Typolohiia hibrnykh politychnykh rezhymiv (Typology of hybrid political regimes). *Filosofia i politolohiia v konteksti suchasnoi kultury*, no. 6 (I), pp. 18–23. [in Ukrainian].

2. Bauman Z. (2008) Tekuchaya sovremennost (Liquid Modernity). St-Peterburg: Piter. 240 p. [in Russian].

3. Bilchenko Ye. (2017) Neototalitaryzm yak svitohliadnyi fenomen: kulturolohichniy diskurs (Neototalitarianism as a worldview phenomenon: culturological discourse). *Skhid*, no. 2 (148), berezen-kviten, pp. 83–90. [in Ukrainian].

4. Havryliuk H.I. (2008) “Defektni demokratii” ta piznavalni mozhyvosti tranzytolohichnoi paradyhmy (“Defective democracies” and cognitive capabilities of the transitological paradigm). *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu im. V.N. Karazina*, no. 825. Ser.: Pytannia politolohii, vol. 25, pp. 94–101. [in Ukrainian].

5. Kalynina A.O. (2014) Vid klasychnoho totalitaryzmu do totalitarnoi demokratii (From classical totalitarianism to totalitarian democracy). *Aktualni problemy polityky*, vol. 52, pp. 281–288. [in Ukrainian].

6. Krivoshein V.V. (2020) Riski postpandemicheskoy transformatsii demokratii: mirovye tendentsii i ukrainskie realii (Risks of Post-Pandemic Transformation of Democracy: Global Trends and Ukrainian Realities). *International conference “Pale (Post-Apocalyptic Life Era) – 2020”*, 22nd May, 2020. URL: <https://pale2020.euasu.org/wp-content/uploads/2020/07/pale-pdf-final.pdf>. [in Russian].

7. Romaniuk O.I. (2017) Shcho take “defektni demokratii” i yakymy vony buvaiut (What are “defective democracies” and what are they?). *Visnyk Natsionalnoho*

universytetu “Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho”. Ser.: *Filosofia, filosofia prava, politolohiia, sotsiolohiia*, no. 2 (33), pp. 114–123. [in Ukrainian].

8. Snetkov V. (2013) Osobennosti i problemy informacionnogo totalitaryzma (Features and problems of information totalitarianism). *Hileia: naukovyi visnyk*, no. 75, pp. 474–476. [in Russian].

9. Soloviova A.S. (2013) Masove suspilstvo pry totalitarnomu i demokratychnomu politychnykh rezhymakh: porivnialnyi aspekt (Mass society under totalitarian and democratic political regimes: a comparative aspect). *Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnoho universytetu imeni Petra Mohyly]*. Ser.: *Politolohiia*, vol. 212, no. 200, pp. 73–77. [in Ukrainian].

10. Eko U. (2005) Vechnyy fashizm (Ur-Fascism). *Pyat esse na temy etiki*. St-Peterburg : Simpozium, pp. 61–98. [in Russian].

11. Yakovlev M. (2008) Izomorfizatsiia instytutiv postdemokratii i defektnykh demokratii: sprobа lohichnoho analizu (Isomorphization of institutions of post-democracies and defective democracies: an attempt at logical analysis). *Magisterium*. Ser.: *Politychni studii*, no. 31, pp. 39–45. [in Ukrainian].

12. Croissant A., Thiery P. (2000/2001) Von defekten und anderen Demokratien. *Welt Trends*, no. 29 (Winter), ss. 9–32. [in German].

13. Diamond L. (2005) The State of Democratization at the Beginning of the 21 Century. *The Whitehead Journal of Diplomacy and International Relations*, vol. 11, no. 1, pp. 13–18. [in English].

14. Diamond L. (2002) Thinking About Hybrid Regimes. *Journal of Democracy*, vol. 13, no. 2, pp. 21–35. [in English].

15. Levitsky S., Way L. (2010) Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes After the Cold War (Problems of International Politics). Cambridge : Cambridge University Press. 493 p. [in English].

16. Merkel W., Croissant A. (2000) Formal Institutions, and Informal Rules in Defective Democracies. *Central European Political Science Review*, vol. 1, no 2, pp. 31–48. [in English].

17. Merkel W. (2004) Embedded and Defective Democracies. *Democratization*, vol. 11, no. 5, pp. 33–58. [in English].

18. Morlino L. (2009) Are there hybrid regimes? Or are they just an optical illusion? *European Political Science Review*, vol. 1, no. 2, pp. 273–296. [in English].

19. Talmon J.L. (1961) The origin of totalitarian democracy. London: Mercury Books. 366 p. [in English].

20. Wigell M. (2008) Mapping “Hybrid Regimes”: Regime Types and Concepts in Comparative Politics. *Democratization*, vol. 15, no. 2, pp. 230–250. [in English].

Neo-totalitarian tendencies of post-pandemic transformation of democracy

Kryvoshein Vitalii Volodymyrovych

Doctor of Political Sciences, Professor,
Head of the Department of Sociology,
Oles Honchar Dnipro National University
Gagarina avenue, 72, Dnipro, Ukraine

The urgency of the problem. The coronavirus pandemic has dramatically changed the world, its concept of security, and, among other things, is becoming a test for democratic systems. That is why today it is very important to comprehend not only the changes caused by the pandemic, but also what will happen after the pandemic. One of the key directions of the post-pandemic transformation of democracy is the implementation of system-wide changes related to the drift of democracy towards authoritarian (and even neo-totalitarian) tendencies.

The goal is to reveal the essential characteristics of neo-totalitarian manifestations in democratic political regimes in the post-pandemic period.

Methods of political analysis (systemic, institutional, comparative, classification), general scientific techniques (analysis, synthesis, induction, deduction).

Research results. The COVID-19 coronavirus pandemic has been shown to prove, among other things, the ineffectiveness of liberal democracy in counteracting the spread of the deadly disease, which could exacerbate the "defects" of the existing democratic political regime toward increasing neo-totalitarian tendencies. It was found that in the post-pandemic period it is quite probable that some elements of neo-totalitarian practices, especially in the information-communication and security spheres, will be incorporated into the political and legal mechanisms of exercising power. It is determined that the institutional design of the hybrid neo-totalitarian political regime contains such elements as increasing the influence on the social processes of the administration and bureaucracy; "Erasure" of human individuality (socio-political depersonalization), self-removal of the individual from solving problems, irresponsibility, conformity, uncritical thinking, etc. It is proved that the values of the neo-totalitarian personality are consumption, materialism, status and selfishness, and digital technologies, which are recently actively introduced into the management system, greatly facilitate the management of individual and group (mass) consciousness and behavior, strengthen control over people's lives and ways of thinking, thus contributing to the systematic ideological indoctrination of the population.

Key words: totalitarian consciousness, totalitarian democracy, hybrid political regime, information totalitarianism, manipulative influence on consciousness, ideological indoctrination of the population, total control.